

Sygn. akt IV CSK 521/12

POSTANOWIENIE

Dnia 10 kwietnia 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Barbara Myszka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Wojciech Katner

SSN Agnieszka Piotrowska

w sprawie z wniosku M. J. J.
przy uczestnictwie J. Z. W. J.
o podział majątku wspólnego,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 10 kwietnia 2013 r.,
skargi kasacyjnej uczestnika postępowania
od postanowienia Sądu Okręgowego w G.
z dnia 9 listopada 2011 r.,

oddala skargę kasacyjną.

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w G. – po rozpoznaniu sprawy z wniosku M. J. J. przy uczestnictwie J. Z. W. J. o podział majątku wspólnego po ustaniu małżeńskiej wspólności majątkowej, na skutek apelacji uczestnika od postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 20 stycznia 2010 r. – postanowieniem z dnia 9 listopada 2011 r. zmienił zaskarżone postanowienie i ustalił, że w skład majątku wspólnego uczestników wchodzi prawo własności zabudowanej nieruchomości o obszarze 0,0289 ha położonej w G. przy ul. S., objętej księgą wieczystą nr [...], prowadzoną przez Sąd Rejonowy w G. o wartości 518 540 zł, prawo własności niezabudowanej nieruchomości o obszarze 0,0700 ha położonej w C., objętej księgą wieczystą nr [...], prowadzoną przez Sąd Rejonowy w S. o wartości 25 819 zł oraz kwota 2 700 zł stanowiąca nakład z majątku wspólnego na majątek odrębny wnioskodawczynie w postaci spłaty części pożyczki zaciągniętej przez wnioskodawczynię na podstawie umowy z dnia 30 listopada 2000 r., zawartej z J. Ż., i dokonał podziału majątku wspólnego w ten sposób, że przyznał uczestnikowi prawo własności zabudowanej nieruchomości położonej w G. przy ul. S., a wnioskodawczynie prawo własności niezabudowanej nieruchomości położonej w C. oraz kwotę 2 700 zł stanowiącą nakład w postaci spłaty części pożyczki zaciągniętej na podstawie umowy zawartej z J. Ż., zasądził od uczestnika na rzecz wnioskodawczynie kwotę 245 010,50 zł płatną w terminie sześciu miesięcy od dnia uprawomocnienia się orzeczenia i ustalił wartość majątku wspólnego na kwotę 547 059 zł, natomiast w pozostałej części zarówno wnioski stron, jak i apelację uczestnika oddalił. Istotne elementy stanu faktycznego przyjętego za podstawę orzeczenia przedstawiały się następująco.

W dniu 21 sierpnia 1976 r. uczestnicy zawarli związek małżeński, który wyrokiem Sądu Okręgowego w G. z dnia 6 maja 1999 r. został rozwiązany przez rozwód z winy uczestnika. Wyrok rozwodowy uprawomocnił się z dniem 29 kwietnia 2002 r.

W dniu 4 października 1984 r. wnioskodawczynie nabyła na prawach wspólności ustawowej niezabudowaną nieruchomość o obszarze 0,0700 ha, objętą

księgą wieczystą nr [...], prowadzoną przez Sąd Rejonowy w S. Wartość rynkowa tej nieruchomości wynosi obecnie 25 819 zł.

Na podstawie umowy z dnia 18 grudnia 1991 r. uczestnicy nabyli prawo własności domu jednorodzinnego oraz prawo użytkowania wieczystego gruntu o obszarze 0,0289 ha położonego w G. przy ul. S., na którym budynek ten został posadowiony. Dla nabytej nieruchomości została urządzona w Sądzie Rejonowym księga wieczysta nr [...]. Decyzją Prezydenta Miasta G. z dnia 13 października 2003 r. prawo użytkowania wieczystego zostało przekształcone w prawo własności, w związku z czym uczestnicy zostali ujawnieni w księdze wieczystej jako właściciele. Wartość rynkowa tej nieruchomości wynosi obecnie 518 540 zł.

W dniu 3 października 2000 r. wnioskodawczynie zawarła z deweloperem, P. – D. sp. z o.o., umowę o wybudowanie lokalu mieszkalnego i uiściła cenę jego nabycia w kwocie 156 467,42 zł. Umowa ustanowienia odrębnej własności i sprzedaży lokalu w budynku przy ul. Z. w G. została zawarta w dniu 22 czerwca 2004 r. Na zakup lokalu wnioskodawczynie przeznaczyła środki pochodzące ze spadku po swojej ciotce w kwocie 15 000 funtów brytyjskich i środki uzyskane w drodze darowizny od matki w kwocie 5000 funtów brytyjskich, które łącznie odpowiadały kwocie 130 000 zł. Poza tym pożyczła od swoich przyjaciół małżonków Ż. kwotę 60 000 zł, którą przeznaczyła na uzupełnienie ceny nabycia i na wykończenie lokalu. W pisemnej umowie strony stwierdziły, że zwrot pożyczki nastąpi w ciągu jednego roku, ustnie uzgodniły jednak, że spłata nastąpi w ratach w zależności od finansowych możliwości wnioskodawczynie. W czasie trwania małżeństwa wnioskodawczynie spłaciła z wynagrodzenia za pracę 9 rat pożyczki w kwocie 2 700 zł, pozostały dług nie został jeszcze spłacony.

Wnioskodawczynie od 1996 r. nie mieszkała w domu przy ul. S. Uczestnicy nie utrzymywali od tego czasu żadnych kontaktów, w związku z czym wnioskodawczynie nie informowała męża o zaciągnięciu pożyczki. Uczestnik odmówiłby wyrażenia zgody, gdyż jest przeciwnikiem pożyczek. Nie zgodziłby się też na zawarcie umowy o wybudowanie lokalu ze względów finansowych.

Sąd Okręgowy stwierdził, że do oceny czy lokal mieszkalny położony w G. przy ul. Z. wchodzi w skład majątku wspólnego uczestników, mają zastosowanie przepisy art. 32 – 34 k.r.o. w brzmieniu obowiązującym przed dniem wejścia w życie ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 162, poz. 1691 – dalej: „ustawa nowelizująca”), tj. przed dniem 20 stycznia 2005 r. Ze względu na to, że środki na nabycie przedmiotowego lokalu pochodziły z majątku odrębnego wnioskodawczynie, że w zakresie kwoty 130 000 zł nabycie nastąpiło w drodze surogacji oraz że zobowiązanie z tytułu pożyczki wnioskodawczynie zaciągnęła we własnym imieniu, należy przyjąć, iż lokal ten nie został nabyty na prawach wspólności ustawowej. Kwota 2 700 zł spłacona z wynagrodzenia pobranego przez wnioskodawczynię w czasie trwania wspólności stanowi nakład z majątku wspólnego na jej majątek odrębny. Niespłacona część pożyczonej kwoty nie zwiększyła majątku wspólnego, ponieważ uczestnik nie potwierdził umowy pożyczki zawartej przez wnioskodawczynię i dłużnikiem z tytułu tej umowy pozostaje jedynie wnioskodawczynie. W konsekwencji Sąd Okręgowy ustalił wartość majątku wspólnego na kwotę 547 059 zł, a udziały każdego z uczestników na kwotę 273 529,50 zł. Ze względu na to, że uczestnik otrzymał składnik majątku o wartości 518 540 zł, Sąd Okręgowy zasądził od niego na rzecz wnioskodawczynie tytułem wyrównania wartości udziałów kwotę 245 010,50 zł.

W złożonej skardze kasacyjnej uczestnik powołał się na obie podstawy określone w art. 398³ § 1 k.p.c. i wniósł o uchylenie postanowienia Sądu Okręgowego. W ramach pierwszej podstawy kasacyjnej wskazał na naruszenie art. 31 i 32 § 1 k.r.o. przez nieuznanie za majątek wspólny stron wierzytelności wynikającej z deweloperskiej umowy nabycia lokalu mieszkalnego, i art. 31 oraz 32 § 1 w związku z art. 33 k.r.o. przez nieuznanie, że pieniądze uzyskane przez jednego z małżonków na podstawie umowy pożyczki wchodzi w skład majątku wspólnego. W ramach drugiej podstawy postawił natomiast zarzut obrazy art. 217 § 2 w związku z art. 567 § 3 i art. 684 k.p.c. przez oddalenie wniosku dowodowego zmierzającego do ustalenia wartości majątku wspólnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozważenia w pierwszej kolejności wymaga zarzut naruszenia prawa materialnego przez przyjęcie, że wierzytelność wynikająca z deweloperskiej umowy nabycia lokalu mieszkalnego przy ul. Z. nie wchodzi w skład majątku wspólnego uczestników, mimo że przeznaczone na nabycie tego lokalu pieniądze uzyskane na podstawie zawartej przez wnioskodawczynię umowy pożyczki były składnikiem tego majątku.

Zarzut ten – jak trafnie uznał Sąd Okręgowy – podlega ocenie na podstawie art. 31 - 34 k.r.o. w pierwotnym brzmieniu (art. 5 ust. 5 pkt 3 ustawy nowelizującej). Artykuł 32 § 1 k.r.o. wówczas stanowił, że dorobkiem małżonków są przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej przez oboje małżonków lub przez jednego z nich, a art. 33 pkt 1, 2 i 3 k.r.o., że odrębny majątek każdego z małżonków stanowią: 1) przedmioty majątkowe nabyte przed powstaniem wspólności ustawowej, 2) przedmioty majątkowe nabyte przez dziedziczenie, zapis lub darowiznę, chyba że spadkodawca lub darczyńca inaczej postanowił oraz 3) przedmioty majątkowe nabyte ze środków uzyskanych w zamian za przedmioty wymienione w punktach poprzedzających.

W świetle przytoczonych przepisów o zaliczeniu przedmiotów majątkowych do dorobku małżonków decydował czas ich nabycia. Z zastrzeżeniem wyjątków określonych w art. 33 k.r.o., dorobkiem były przedmioty nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej. Przedmioty nabyte przed powstaniem wspólności ustawowej stanowiły majątek odrębny każdego z małżonków (art. 33 pkt 1 k.r.o.). Także przedmioty nabyte po ustaniu wspólności ustawowej w zasadzie nie stanowiły dorobku. Wyjątkiem były jedynie przedmioty nabyte w wyniku realizacji ekspektatywy powstałej w czasie trwania wspólności ustawowej.

Z ustaleń faktycznych stanowiących podstawę zaskarżonego postanowienia wynika, że umowa ustanowienia odrębnej własności lokalu położonego przy ul. Z. i jego sprzedaży została zawarta przez wnioskodawczynię w dniu 22 czerwca 2004 r., a więc już po ustaniu wspólności ustawowej między uczestnikami. Natomiast umowa, na podstawie której P.-D. sp. z o.o. zobowiązała się do wybudowania tego lokalu, ustanowienia jego odrębnej własności i przeniesienia jej na wnioskodawczynię, a wnioskodawczyni – do zapłaty całej

należności została zawarta w dniu 3 października 2000 r., czyli jeszcze w czasie trwania wspólności.

Skarżący, powołując się na pokrycie kosztów nabycia lokalu ze środków pieniężnych uzyskanych przez wnioskodawczynię na podstawie umowy pożyczki i w związku z tym objętych wspólnością ustawową, zmierza do wykazania, że obojgu uczestnikom w czasie trwania wspólności ustawowej przysługiwało wspólne uprawnienie do nabycia w przyszłości prawa własności lokalu przy ul. Z. Innymi słowy, że w skład majątku wspólnego wchodzi ekspektatywa nabycia w przyszłości prawa własności tego lokalu, której wartość powinna odpowiadać jego aktualnej wartości.

W dotychczasowym orzecznictwie przyjmowano, że jeżeli zdarzenie, z którym ustawa wiąże powstanie prawa, nastąpi dopiero po ustaniu wspólności ustawowej, prawo to – nawet gdy uzyskał je tylko jeden z małżonków – powstaje na rzecz ich obojga i podlega podziałowi, tak jak inne składniki majątku wspólnego. Stanowisko takie, w związku ze spółdzielczym prawem do lokalu, znalazło wyraz m.in. w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1978 r., III CZP 86/77 (OSNCP 1978, nr 10, poz. 171), według której spółdzielcze prawo do lokalu, powstałe z realizacji oczekiwania małżonków na przydział wspólnego mieszkania, należy do nich obojga, jeżeli przydział został – po ustaniu małżeństwa – dokonany na rzecz jednego z małżonków i jego dotychczasowej rodziny. Cecha charakterystyczna konstrukcji ekspektatywy, czyli oczekiwania prawnego – jak podkreślił Sąd Najwyższy – polega na tym, że związane z nią uprawnienia mogą w określonym momencie ulegać przekształceniu w konkretne prawo wspólne. Aby można było mówić o ekspektatywie zrealizowanej po ustaniu małżeństwa, niezbędne jest jednak spełnienie się przesłanki w postaci wejścia wkładu mieszkaniowego do wspólności ustawowej przed jej ustaniem (zob. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1970 r., I CR 444/69, OSNCP 1970, nr 11, poz. 203 oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2008 r., IV CSK 246/08, nie publ.).

Odwołując się do konstrukcji ekspektatywy skarżący wyszedł z założenia, że środki przeznaczone przez wnioskodawczynię na pokrycie kosztów nabycia

lokalu mieszkalnego objęte były wspólnością ustawową, gdyż pochodziły z zaciągniętej przez nią pożyczki. Założenie to nie uwzględnia jednak ustaleń faktycznych, którymi Sąd Najwyższy jest związany (art. 398¹³ § 2 k.p.c.). Z ustaleń tych wynika, że koszt nabycia lokalu wyrażał się kwotą 156 467,42 zł oraz że kwotę 130 000 zł wnioskodawczyni uiściła ze środków uzyskanych przez dziedziczenie i darowiznę. Pożyczka została natomiast przeznaczona jedynie na uzupełnienie kosztów nabycia, a w pozostałej części na wykończenie lokalu.

W tej sytuacji rozważenia wymaga kwestia, czy prawo własności lokalu przy ul. Z. zostało nabyte ze środków uzyskanych w zamian – w rozumieniu art. 33 pkt 3 k.r.o. w pierwotnym brzmieniu – za należące do majątku odrębnego wnioskodawczyni funty brytyjskie, których równowartością była kwota 130 000 zł. Jak podkreślił Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 19 sierpnia 2009 r., III CZP 53/09 (OSNC 2010, nr 2, poz. 28), celem surogacji przewidzianej w powołanym przepisie jest zachowanie wartości majątku odrębnego, mimo zmiany jego poszczególnych składników. Składniki wymienione w art. 33 pkt 1 i 2 k.r.o. stanowią bowiem „jak gdyby żelazny fundusz majątku odrębnego, który nie roztapia się w majątku wspólnym”. Regulacja zawarta w art. 33 pkt 3 k.r.o. w pierwotnym brzmieniu jest natomiast wyrazem kompromisu między dążeniem do zachowania majątku odrębnego a tendencją do pomnażania majątku wspólnego.

W doktrynie brak jednolitości zapatrywań co do tego, czy przesłanką surogacji jest wymaganie, aby nabyty przedmiot majątkowy został uzyskany w całości ze środków pochodzących z majątku odrębnego. Poważne wątpliwości wywołuje w związku z tym ocena sytuacji, w której nabycie przedmiotu majątkowego w czasie trwania wspólności ustawowej następuje tylko częściowo ze środków pochodzących z majątku odrębnego. Przez dłuższy czas dominował pogląd, że jeżeli nic innego nie wynika z treści czynności prawnej, nabyty przedmiot należy proporcjonalnie do wartości użytych dla jego uzyskania środków z majątku odrębnego i z majątku wspólnego, w odpowiedniej ułamkowej części do majątku odrębnego, w pozostałej zaś – do majątku wspólnego. Treść czynności prawnej może jednak przesądzić, że nabywany przedmiot wejdzie w skład jednego z majątków i w takim wypadku powstanie na rzecz drugiego majątku należność z tytułu wydatków i nakładów (art. 45 k.r.o.).

Ostatnio w doktrynie zaprezentowano pogląd, że o zaliczeniu nabywanego przedmiotu do majątku wspólnego lub odrębnego powinno decydować porównanie wielkości środków użytych z każdego z tych majątków. W konsekwencji, nabyty przedmiot należy zaliczyć do tego z majątków, z którego pochodzi podstawowa część środków. Jeżeli środki z drugiego majątku są nieznaczne, stanowią nakład rozliczany zgodnie z art. 45 k.r.o., jeżeli natomiast wskazane kryterium nie może znaleźć zastosowania ze względu na brak daleko idącej różnicy między zaangażowanymi środkami, to – w braku odmiennej woli małżonków – nabyty przedmiot wchodzi do każdego z majątków w częściach ułamkowych proporcjonalnych do wysokości zaangażowanych środków. Za koncepcją tą opowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 12 maja 2000 r., V CKN 50/00 (nie publ.), w którym stwierdził, że jeżeli nabycie nastąpiło tylko częściowo ze środków należących do majątku odrębnego, nasuwają się dwa rozwiązania. Według jednego, należy przyjąć, że nabyte przedmioty wchodzi proporcjonalnie do wartości użytych dla ich uzyskania środków z majątku odrębnego i z majątku wspólnego, w odpowiedniej ułamkowej części do majątku odrębnego i do majątku wspólnego. Natomiast według drugiego rozwiązania, należy porównać wielkość środków zużytych z każdego z majątków i zaliczyć nabyte za nie przedmioty do tego z tych majątków, z którego pokryto przeważającą część należności; środki zaś pochodzące z drugiego majątku powinny być potraktowane jako wydatek na majątek, do którego dokonano zaliczenia. Ostatnie rozwiązanie należy uznać za uzasadnione, gdy między rozmiarami środków pochodzących z majątku odrębnego i majątku wspólnego istnieje znaczna dysproporcja (zob. podobnie w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 355/07, nie publ.).

Zastosowanie tej koncepcji w niniejszej sprawie prowadzić musi do wniosku, że środki na nabycie lokalu przy ul. Z. w przeważającej części pochodziły z majątku odrębnego wnioskodawczynie. Całkowite koszty wyrażały się bowiem kwotą 156 467,42 zł, a wnioskodawczynie uiściła z majątku odrębnego kwotę stanowiącą 83% kosztów nabycia. W tej sytuacji trzeba stwierdzić, że lokal ten został nabyty „ze środków uzyskanych w zamian za” (art. 33 pkt 3 k.r.o. w pierwotnym brzmieniu) przedmioty majątkowe nabyte przez dziedziczenie i darowiznę, niezależnie od zaangażowania środków z innego majątku. Uwzględniając kryterium ekonomiczne,

nie można więc przyjąć, że prawo własności tego lokalu powstało z realizacji wspólnego oczekiwania prawnego uczestników postępowania. Dodatkowo tylko warto podkreślić, że nie chodziło w tym wypadku o lokal przeznaczony na potrzeby rodziny, gdyż uczestnicy od 1996 r. nie utrzymywali żadnych kontaktów, już w dniu 6 maja 1999 r. zapadł nieprawomocny wyrok rozwodowy, a uczestnik nawet nie wiedział o zawarciu przez wnioskodawczynię umowy z deweloperem. Ze względu na to, że uczestnik odmówił potwierdzenia umowy pożyczki zaciągniętej przez wnioskodawczynię, nie narusza prawa odstąpienie przez Sąd Okręgowy od rozliczenia między uczestnikami niespłaconej kwoty pożyczki.

Bezprzedmiotowe stało się też rozważanie zarzutu obrazy art. 217 § 2 w związku z art. 567 § 3 i art. 684 k.p.c. przez oddalenie wniosku dowodowego zmierzającego do ustalenia wartości nabytego przez wnioskodawczynię lokalu.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną jako pozbawioną uzasadnionych podstaw.